

درآمدی بر
خلق پول و اعتبار
از منظر فقه و اقتصاد

دکتر سیدروح‌الله مشیری

تابستان ۱۴۰۳

مشیری، سیدروح‌الله، ۱۳۶۴ -

درآمدی بر خلق پول و اعتبار از منظر فقه و اقتصاد / سیدروح‌الله مشیری. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۳. ده، ۲۹۱ص: جدول - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۷۲۲: اقتصاد؛ ۵۲)

ISBN: 978-600-298-512-5

بها: ۲۴۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه، ص. [۲۷۹] - ۲۹۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. سیاست پولی -- ایران. ۲. Monetary policy -- Iran. ۳. سیاست پولی. ۴. Monetary policy. ۵. اسلام و اقتصاد. ۶. Islam -- Economic aspects. ۷. بانک و بانکداری -- ایران. ۸. Banks and banking -- Iran. ۹. پول (فقه). ۱۰. Money (Islamic law). ۱۱. پول (فقه) -- ایران. ۱۲. Money (Islamic law) -- Iran. ۱۳. بانک و بانکداری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام. ۱۴. Banks and banking -- Religious aspects -- Islam. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

۳۳۲/۴۹۵۵

HG۱۲۲۰/۲

۹۶۳۵۸۵۹

شماره کتابشناسی ملی

درآمدی بر خلق پول و اعتبار از منظر فقه و اقتصاد

مؤلف: دکتر سیدروح‌الله مشیری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۳

تعداد: ۲۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۴۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۵۱۲-۵

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۲۵-۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

https://shop.rihu.ac.ir فروشگاه اینترنتی:

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله‌علیه، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۷۲۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر به‌عنوان منبع درسی برای درس پول و بانکداری برای دانشجویان رشته اقتصاد در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد فراهم شده است؛ البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیدروح‌الله مشیری و همچنین ناظر محترم طرح، حجت‌الاسلام والمسلمین مجید رضایی سپاسگزاری کند.

فهرست

پیشگفتار..... ۳

فصل اول: پول و مباحث مرتبط با آن

۱-۱. مقدمه.....	۱۲
۲-۱. تاریخچه پول و خلق پول.....	۱۲
۱-۲-۱. معاملات پایاپای.....	۱۵
۲-۲-۱. پول کالایی.....	۱۵
۳-۲-۱. پول فلزی.....	۱۶
الف) دوره طلا و نقره بدون وجود ارتباط رسمی میان آنها.....	۱۹
ب) نظام پولی با رابطه میان طلا و نقره.....	۱۹
ج) نظام پولی تک فلزی.....	۲۰
۱-۳-۲-۱. سکه‌های فلزی در دنیای اسلام.....	۲۰
الف) پیش از رواج سکه‌های اسلامی.....	۲۰
ب) مرحله رواج سکه‌های اسلامی.....	۲۱
۲-۳-۲-۱. مشکلات سکه‌های فلزی.....	۲۳
۴-۲-۱. پول کاغذی با پشتوانه ۱۰۰ درصدی طلا و نقره (پول نماینده).....	۲۳
۵-۲-۱. پول کاغذی با پشتوانه جزئی.....	۲۵
۶-۲-۱. پول بدون پشتوانه (پول اعتباری).....	۲۶
۷-۲-۱. تاریخ خلق پول در ایران.....	۲۹
۳-۱. ماهیت پول.....	۳۲
۱-۳-۱. ماهیت اقتصادی و نهادی پول.....	۳۳
۱-۳-۱-۱. نظریه کارکردگرایی.....	۳۴

۳۴	الف) وظایف پول.....
۳۷	ب) ویژگی‌های پول.....
۳۹	۱-۳-۲. نظریه فلزگرایی (متالیزم).....
۴۲	۱-۳-۳. نظریه سندگرایی (چارتالیزم).....
۴۶	۱-۳-۲. ماهیت حقوقی و قراردادی پول.....
۴۷	۱-۳-۲. مثلی یا قیمی بودن پول.....
۴۸	۱-۳-۲. نظریه‌های مطرح شده درباره جهت مثلثیت.....
۴۸	الف) نظریه ارزش اسمی.....
۴۹	ب) نظریه ارزش واقعی (قدرت خرید).....
۵۰	ج) نظریه مال اعتباری.....
۵۱	۴-۱. انواع پول مدرن.....
۵۴	۱-۴-۱. دیدگاه‌ها در مورد سپرده‌های جاری از منظر رابطه این حساب‌ها و جامعه.....
۵۷	۱-۴-۱. قائلین به پول نبودن سپرده‌های جاری.....
۵۷	۱-۴-۲. قائلان به پول بودن سپرده‌های جاری.....
۵۸	۱-۴-۳. نظریه پول خصوصی و نظام چندپولی مدرن.....
۶۱	۱-۴-۲. ماهیت سپرده‌های بانکی از منظر رابطه بین مشتری و بانک.....
۶۲	۵-۱. تبیین چند مفهوم مرتبط با پول.....
۶۲	۱-۵-۱. اعتبار بانکی.....
۶۳	۱-۵-۲. درون‌زایی پول.....
۶۵	۱-۵-۳. پول بدون پشتوانه.....
۶۸	۱-۵-۴. سرعت گردش پول.....
۶۹	۱-۵-۵. بازار مالی (پول و سرمایه).....
۷۰	۱-۵-۶. تورم.....
۷۰	۱-۶. جمع‌بندی.....

فصل دوم: مروری بر نظام‌های پولی

۷۴	۱-۲. مقدمه.....
۷۴	۲-۲. نظام ذخیره جزئی.....
۷۶	۲-۳. نظریه مکتب اتریش (پول - کالای خصوصی).....
۷۷	۲-۳-۱. کالا بودن پول.....
۷۸	۲-۳-۲. خصوصی بودن پول.....
۸۰	۲-۴. طرح شیکاگو (بانکداری ذخیره کامل).....
۸۲	۲-۵. جنبش پول مثبت.....
۸۵	۲-۶. پول مبتنی بر بلاک‌چین.....
۸۹	۲-۷. جریان پولتلا.....

۸۹	۱-۷-۲. گام‌های اجرایی دوران گذار.....
۹۰	نقد و بررسی.....
۹۲	۲-۷-۲. بررسی کارایی پولطلا.....
۹۲	۱. تورم‌ناپذیری.....
۹۴	نقد و بررسی.....
۹۶	۲. رکودناپذیری.....
۹۷	نقد و بررسی.....
۹۷	۳. امکان‌ناپذیری بیماری هلندی.....
۹۷	نقد و بررسی.....
۹۸	۸-۲. سیستم‌های بانکی مبتنی بر اعتبارات خرد.....
۱۰۰	۹-۲. بانکداری اسلامی.....
۱۰۰	۱۰-۲. زمینه‌های شکل‌گیری جریان‌های بدیل و نقد آنها.....
۱۰۳	۱۱-۲. جمع‌بندی.....

فصل سوم: خلق پول از منظر موضوع‌شناسی

۱۰۶	۱-۳. مقدمه.....
۱۰۶	۲-۳. مفهوم خلق پول.....
۱۰۸	۳-۳. انواع خلق پول.....
۱۰۸	الف) نظام بانکداری مرکزی با ذخیره جزئی.....
۱۰۹	ب) نظام بانکداری مرکزی با ذخیره ۱۰۰ درصدی.....
۱۰۹	ج) نظام بانکداری آزاد با ذخیره ۱۰۰ درصدی.....
۱۰۹	د) نظام بانکداری آزاد با ذخیره جزئی.....
۱۱۰	الف) نظام بانکداری مرکزی با خلق پول از هیچ.....
۱۱۱	ب) نظام بانکداری آزاد با خلق پول از هیچ.....
۱۱۱	۱-۳-۳. خلق پول بانک مرکزی.....
۱۱۵	۲-۳-۳. خلق پول بانک‌های تجاری.....
۱۱۵	۱-۲-۳-۳. نظریه واسطه‌گری مالی.....
۱۱۷	۲-۲-۳-۳. نظام ذخیره جزئی.....
۱۲۱	۳-۲-۳-۳. نظریه خلق پول از هیچ (پول درون‌زا).....
۱۲۸	۳-۳-۳. خلق پول نهادهای غیرحکومتی.....
۱۲۹	۴-۳. عوامل مؤثر بر خلق پول.....
۱۳۰	۱-۴-۳. مدیریت خلق پول از ناحیه سیاست‌گذاری بانک مرکزی.....
۱۳۰	۱-۱-۴-۳. تغییر پایه پولی.....
۱۳۱	۲-۱-۴-۳. تغییر نرخ ذخیره قانونی.....
۱۳۳	۳-۱-۴-۳. تعیین کفایت سرمایه.....

- ۱۳۴ ..... ۴-۱-۴-۳. تغییر نرخ بهره ذخایر و نرخ تنزیل مجدد.
- ۱۳۵ ..... ۲-۴-۳. مدیریت خلق پول از ناحیه عرضه.
- ۱۳۶ ..... ۱-۲-۴-۳. تغییر نرخ ذخیره احتیاطی.
- ۱۳۷ ..... ۲-۲-۴-۳. تغییر نسبت اسکناس به سپرده.
- ۱۳۷ ..... ۳-۲-۴-۳. ترس از دست دادن ذخایر.
- ۱۳۸ ..... ۴-۲-۴-۳. وجود اطلاعات نامتقارن.
- ۱۳۹ ..... ۵-۲-۴-۳. ریسک بدهی‌های بد (ریسک بازار).
- ۱۳۹ ..... ۶-۲-۴-۳. ریسک ورشکستگی.
- ۱۳۹ ..... ۷-۲-۴-۳. انتظار بانکداران نسبت به آینده.
- ۱۴۰ ..... ۸-۲-۴-۳. تعداد بانک‌ها.
- ۱۴۰ ..... ۳-۴-۳. مدیریت خلق پول از ناحیه تقاضا.
- ۱۴۱ ..... ۵-۳. آثار خلق پول.
- ۱۴۵ ..... ۱-۵-۳. اثر خلق پول بر ثبات اقتصادی.
- ۱۴۵ ..... ۱-۱-۵-۳. تورم.
- ۱۴۷ ..... نقد و بررسی.
- ۱۴۹ ..... ۲-۱-۵-۳. عدم توازن بازار پول و عدم پایداری نظام بانکی.
- ۱۴۹ ..... الف) کانال افزایش نقدینگی.
- ۱۴۹ ..... ب) کانال تورم.
- ۱۵۰ ..... ج) کانال رکود.
- ۱۵۰ ..... نقد و بررسی.
- ۱۵۱ ..... ۳-۱-۵-۳. هجوم بانکی.
- ۱۵۲ ..... نقد و بررسی.
- ۱۵۳ ..... ۴-۱-۵-۳. مخاطره انگیز بودن نظام بانکی.
- ۱۵۳ ..... نقد و بررسی.
- ۱۵۴ ..... ۵-۱-۵-۳. ایجاد و تشدید ادوار تجاری.
- ۱۵۵ ..... ۱. نظریه جوانز (نظریه لکه خورشیدی).
- ۱۵۶ ..... ۲. نظریه مرکانتیلیست‌ها.
- ۱۵۶ ..... ۳. نظریه رالف جورج هاوتری.
- ۱۵۷ ..... ۴. نظریه نات ویکسل.
- ۱۵۷ ..... ۵. مکتب اتریش.
- ۱۵۸ ..... ۶. نظریه میچل.
- ۱۵۹ ..... ۷. الگوی کلاسیک.
- ۱۶۰ ..... ۸. نظریه ایروینگ فیشر.
- ۱۶۰ ..... ۹. نظریه عمومی کینز.
- ۱۶۲ ..... ۱۰. نظریه جان هیکیسیا کینزین‌ها.

۱۱. نظریه رانگنار فریش..... ۱۶۳
۱۲. نظریه هایمن مینسکی یا فرضیه بی ثباتی مالی..... ۱۶۴
۱۳. الگوی پول گرایان..... ۱۶۵
۱۴. الگوی انتظارات عقلایی (نتوکلاسیک‌ها)..... ۱۶۶
۱۵. ادوار تجاری واقعی..... ۱۶۷
۱۶. الگوی اصل شتاب مالی..... ۱۶۹
۱۷. الگوی جیره‌بندی اعتبارات..... ۱۷۰
۱۸. ادوار تجاری سیاسی..... ۱۷۳
- ۳-۵-۱-۶. کزگزینی سپرده‌گذاران..... ۱۷۶
- الف) کزگزینی در انتخاب پروژه‌ها و طرح‌ها..... ۱۷۶
- ب) کزگزینی در انتخاب بانک‌ها..... ۱۷۷
- نقد و بررسی..... ۱۷۷
- ۳-۵-۱-۷. تلاطم در تراز تجاری..... ۱۷۸
- الف) کانال نرخ بهره..... ۱۷۸
- ب) کانال نرخ ارز..... ۱۷۸
- ج) کانال تورم..... ۱۷۹
- نقد و بررسی..... ۱۷۹
- ۳-۵-۲. اثر خلق پول بر عدالت اقتصادی..... ۱۷۹
- ۳-۵-۲-۱. انتقال ریسک و هزینه‌ها از بانک به جامعه..... ۱۸۲
- نقد و بررسی..... ۱۸۲
- ۳-۵-۲-۲. بازتوزیع ثروت جامعه..... ۱۸۲
- الف) کانال تورم..... ۱۸۳
- ب) کانال نرخ بهره..... ۱۸۴
- ج) کانال اثر کانتیلون..... ۱۸۵
- نقد و بررسی..... ۱۸۶
- ۳-۵-۲-۳. افزایش مصرف‌گرایی و کاهش پس‌انداز..... ۱۸۶
- الف) کانال تورم..... ۱۸۷
- ب) کانال نابرابری..... ۱۸۷
- نقد و بررسی..... ۱۸۷
- ۳-۵-۲-۴. پرداخت بیش از حد مالیات..... ۱۸۸
- نقد و بررسی..... ۱۸۸
- ۳-۵-۲-۵. سلطه بانک بر اقتصاد..... ۱۸۹
- نقد و بررسی..... ۱۸۹
- ۳-۵-۲-۶. کزگزینی بانک‌ها..... ۱۹۰
- الف) عدم تخصیص به بخش‌های موردنیاز..... ۱۹۰

۱۹۰	.....	ب) پرداخت تسهیلات به افراد و بنگاه‌های برخوردار.....
۱۹۲	.....	۷-۲-۵-۳. عدم پرداخت هزینه توسط بانک‌ها.....
۱۹۳	.....	۸-۲-۵-۳. تغییر ساختار تقاضا و تولید به ضرر فقرا.....
۱۹۴	.....	۳-۵-۳. اثر خلق پول بر اخلاق و حقوق.....
۱۹۵	.....	۱-۳-۵-۳. خیانت در امانت.....
۱۹۶	.....	نقد و بررسی.....
۱۹۷	.....	۲-۳-۵-۳. عدم توان پرداخت بدهی.....
۱۹۷	.....	نقد و بررسی.....
۱۹۷	.....	۳-۳-۵-۳. تقلب و فریب.....
۱۹۸	.....	نقد و بررسی.....
۱۹۸	.....	۴-۳-۵-۳. تخریب محیط زیست.....
۱۹۹	.....	نقد و بررسی.....
۱۹۹	.....	۵-۳-۵-۳. کاهش فعالیت‌های خیرخواهانه.....
۲۰۰	.....	نقد و بررسی.....
۲۰۱	.....	۶-۳-۵-۳. کژمنشی بانک‌ها.....
۲۰۲	.....	۷-۳-۵-۳. عدم صحت وکالت مشتریان به بانک.....
۲۰۲	.....	۴-۵-۳. اثر خلق پول بر وظایف دولت.....
۲۰۳	.....	۱-۴-۵-۳. عدم کنترل عرضه پول توسط دولت.....
۲۰۳	.....	۲-۴-۵-۳. اختلال در دموکراسی.....
۲۰۴	.....	نقد و بررسی.....
۲۰۴	.....	۶-۳. جمع‌بندی.....

فصل چهارم: خلق پول از منظر حکم‌شناسی

۲۰۸	.....	۱-۴. مقدمه.....
۲۰۸	.....	۲-۴. مبانی نظری فقهی.....
۲۰۹	.....	۱-۲-۴. بررسی حرمت اکل مال بالباطل.....
۲۰۹	.....	مدرک قاعده.....
۲۰۹	.....	بررسی مفردات آیه.....
۲۰۹	.....	الف) مراد از اکل.....
۲۰۹	.....	ب) مراد از مال.....
۲۱۰	.....	ج) مرا از باطل.....
۲۱۱	.....	۲-۲-۴. بررسی ادله حرمت اضرار و لزوم تدارک.....
۲۱۱	.....	مدرک قاعده.....
۲۱۱	.....	الف) عقل.....
۲۱۲	.....	ب) اجماع.....

۲۱۲	..... (ج) آیات
۲۱۳	..... (د) روایات
۲۱۶	..... ۳-۲-۴. بررسی قاعده ائتلاف
۲۱۶	..... مدرک قاعده
۲۱۶	..... الف) عقل و عقلا
۲۱۶	..... ب) روایات
۲۱۷	..... (ج) آیات
۲۱۷	..... قلمرو قاعده
۲۱۸	..... ۴-۲-۴. بررسی قاعده عدالت
۲۱۸	..... مدرک قاعده
۲۲۰	..... ۵-۲-۴. بررسی قاعده اقدام
۲۲۱	..... مدرک قاعده
۲۲۱	..... الف) روایات
۲۲۱	..... ب) بنای عقلا
۲۲۲	..... ۶-۲-۴. بررسی ادله حرمت ربا
۲۲۳	..... انواع ربا
۲۲۳	..... ۷-۲-۴. بررسی ادله حرمت غصب
۲۲۴	..... ۳-۴. دیدگاه‌های موجود درباره خلق پول
۲۲۴	..... ۱-۳-۴. نظرات مبتنی بر حقوق
۲۲۵	..... ۲-۳-۴. نظرات مبتنی بر غایت
۲۲۵	..... ۳-۳-۴. نظرات مبتنی بر حقوق و غایت
۲۲۶	..... ۴-۴. ادله مخالفان خلق پول
۲۲۶	..... ۱-۴-۴. ادله مبتنی بر غایات و اهداف دین
۲۲۷	..... ۱-۱-۴-۴. بی‌ثباتی اقتصادی
۲۲۷	..... ۲-۱-۴-۴. بی‌عدالتی اقتصادی
۲۲۷	..... ۳-۱-۴-۴. عدم رعایت اخلاق و حقوق
۲۲۸	..... ۴-۱-۴-۴. ناتوانی اعمال سیاست‌های پولی توسط بانک مرکزی
۲۲۸	..... ۲-۴-۴. ادله مبتنی بر رفتار و حقوق
۲۲۸	..... ۱-۲-۴-۴. اکل مال بالباطل
۲۳۲	..... نقد و بررسی
۲۳۶	..... ۲-۲-۴-۴. ربا
۲۳۷	..... نقد و بررسی
۲۳۸	..... ۳-۲-۴-۴. غصب
۲۴۰	..... نقد و بررسی
۲۴۱	..... ۴-۲-۴-۴. عدم رعایت شروط قرض

۲۴۳	نقد و بررسی.....
۲۴۴	۴-۴-۲-۵. غبن و فریب.....
۲۴۴	نقد و بررسی.....
۲۴۵	۴-۴-۲-۶. لاضرر و اتلاف.....
۲۴۵	نقد و بررسی.....
۲۴۵	۴-۴-۲-۷. ممنوع بودن کسب درآمد از طریق ضمانت.....
۲۴۶	نقد و بررسی.....
۲۴۶	۴-۴-۲-۸. ممنوعیت مضاربه با بدهی.....
۲۴۷	نقد و بررسی.....
۲۴۸	۴-۴-۲-۹. ممنوع بودن شرکت وجوه.....
۲۴۸	نقد و بررسی.....
۲۴۸	۴-۴-۲-۱۰. ممنوع بودن بیع اعتبار.....
۲۴۹	نقد و بررسی.....
۲۴۹	۴-۵-۵. ادله موافقین خلق پول.....
۲۵۰	۴-۵-۱. اجرای سیاست‌های پولی انعطاف‌پذیر.....
۲۵۰	نقد و بررسی.....
۲۵۱	۴-۵-۲. وجود پشتوانه برای پول.....
۲۵۱	۴-۵-۳. گسترش رفاه عمومی.....
۲۵۲	نقد و بررسی.....
۲۵۳	۴-۵-۴. روش بهینه مالیاتی.....
۲۵۴	نقد و بررسی.....
۲۵۴	۴-۶-۶. دلایل نظریه منتخب.....
۲۵۵	۴-۶-۱. خلق پول حاکمیت تحت نظام ذخیره جزئی.....
۲۵۵	۴-۶-۲. محدوده قدرت حاکمیت برای خلق پول.....
۲۶۰	۴-۶-۳. واگذاری خلق پول به بخش خصوصی.....
۲۶۳	۴-۶-۴. محدوده بانک‌های تجاری برای خلق پول.....
۲۶۳	۴-۶-۵. مسئولیت اجتماعی و حقوقی نهاد خلق‌کننده پول.....
۲۶۴	۴-۶-۵-۱. اثرات توزیعی.....
۲۶۴	۴-۶-۵-۲. اثرات کارایی.....
۲۶۵	۴-۶-۵-۳. آثار تورمی.....
۲۷۱	۴-۶-۶. اثر خلق پول بر اجرای عقود شرعی.....
۲۷۵	۴-۷. جمع‌بندی.....
۲۷۷	۴-۸. پیشنهادهای سیاستی.....
۲۷۷	۴-۹. پیشنهادهای پژوهشی.....
۲۷۹	منابع.....

۲۸۴	.....	منابع عربی
۲۸۶	.....	منابع لاتین
۲۹۱	.....	منابع اینترنتی

فهرست شکل‌ها

۱۱۲	شکل ۳-۱. ترازنامه بانک مرکزی.....
۱۲۰	شکل ۳-۲. ترازنامه کلی بانک‌های تجاری.....
۱۲۲	شکل ۳-۳. مرحله اول (خلق پول).....
۱۲۲	شکل ۳-۴. مرحله دوم (انتقال سپرده).....
۱۲۳	شکل ۳-۵. یک مثال برای مراحل خلق پول و انتقال سپرده.....
۱۲۹	شکل ۳-۶. عوامل مؤثر بر خلق پول.....
۲۵۳	شکل ۴-۱. نابرابری درآمد و ثروت جهانی، ۲۰۲۱.....

فهرست جداول

جدول ۱-۱. نظریه‌های مختلف در مورد ماهیت پول.....	۴۶
جدول ۲-۱. اجزای نقدینگی و سهم سکه و اسکناس در سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۱.....	۵۳
جدول ۳-۱. بدهی دولت به بانک مرکزی در سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۱.....	۶۷
جدول ۱-۲. خلاصه نظریه مکتب شیکاگو.....	۸۲
جدول ۲-۲. خلاصه نظریه پول مثبت.....	۸۵
جدول ۱-۳. بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی در سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۱.....	۱۳۱
جدول ۲-۳. ریسک‌های اصلی مؤسسات مالی.....	۱۳۵
جدول ۳-۳. نگاه اول به اشکالات نظام ذخیره جزئی.....	۱۴۳
جدول ۴-۳. نگاه دوم به اشکالات نظام ذخیره جزئی.....	۱۴۴
جدول ۵-۳. جمع‌بندی نظریه‌ها و مکاتب مختلف درباره تأثیر خلق پول و نقدینگی بر ادوار تجاری.....	۱۷۴

این وجیزه ناچیز تقدیم به روح مطهر شهدای اسلام

به ویژه سردار رشید اسلام شهید حاج قاسم سلیمانی

و یار صدیق دیرینش ابومهدی المهندس

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

عنکبوت، ۶۹

پیشگفتار

از زمان به رسمیت شناخته شدن پول کاغذی در جوامع مختلف، نخست، بانک‌های تجاری و سپس با گسترش نظام بانکی، بانک‌های مرکزی نیز اقدام به خلق پول نمودند. هنگامی که بانک‌های مرکزی و بانک‌های تجاری، نسبت به ذخایر خود، پول بیشتری وارد چرخه اقتصاد کردند، پیامدهای مهمی در پی داشت که اقتصاددانان را نسبت به این پدیده حساس نمود که در نتیجه آن، در صدد برآمدند که سازوکار انواع خلق پول را تعیین و تبیین کنند.

به طور کلی، در یک اقتصاد، چهار نوع بازار واسطه‌گری مالی وجود دارد: بازارهای اوراق قرضه، بازار سهام، بازار ارز و بازار واسطه‌های مالی؛ مانند شرکت‌های بیمه، صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک و بانک‌ها. از میان این موارد، بانک‌ها مهم‌ترین نهاد واسطه‌گری مالی هستند؛ زیرا اولاً، آنها بزرگ‌ترین نوع از انواع واسطه‌های مالی هستند؛ ثانیاً، طیف وسیعی از خدمات مالی را ارائه می‌دهند و ثالثاً، به علت ارتباط و آشنایی با بنگاه‌ها و خانوارها، در ارائه این خدمات تخصص دارند؛^۱ رابعاً، از آنجاکه بانک‌ها با ارائه و عدم ارائه وام می‌توانند عرضه پول را تحت تأثیر قرار دهند، یکی از اجزای مهم سیاست‌های پولی به شمار می‌آیند.^۲

از منظر مباحث دینی نیز از دیرباز تاکنون موضوع بانک و مسائل پیرامون آن یکی از موضوعات چالش‌برانگیز در میان اندیشمندان مسلمان بوده است. با وجود این، آنچه بیشتر مورد بررسی و نقض و ابرام قرار گرفته است، ربا و فروع آن در موضوع بانکداری بوده و کمتر

۱. نوپ، اقتصاد کلان مالی جدید، ص ۳۹-۵۲.

۲. برانسون، توری و سیاست‌های اقتصاد کلان، ص ۴۴۲-۴۵۰.

به بحث خلق پول پرداخته شده است. شاهد مؤید این مدعا آن است که در قانون پولی و بانکی سال ۱۳۶۲ قانونگذار فقط به ربوی بودن بانک‌ها توجه کرده و حق خلق پول اعتباری برای بانک‌ها را امر مسلمی پنداشته است؛ بنابراین با توجه به اینکه به تازگی پرسش‌هایی در مورد خلق پول مطرح شده، شایسته است که این مسئله را مجدداً و به نحو دقیق‌تری مطرح نمود و از آنجا که بررسی خلق پول در ادبیات پولی اسلامی، جدید و روبه‌رشد بوده، به نظر می‌رسد جوانب مسئله به خوبی کاویده نشده و مباحث، عمق اقتصادی و فقهی لازم را ندارد؛ از این رو، در این تحقیق، بررسی فقهی اقتصادی خلق پول به نحو جامع‌تر و از جنبه‌های مختلف بررسی می‌شود.

در واقع، درباره «خلق پول» اندیشوران مختلف مباحث زیادی مطرح کرده‌اند و در آن مباحث، هر یک از آنان از منظری خاص بدین موضوع نگریسته‌اند؛ گاه اثرات خلق پول بر متغیرهای کلان را بررسی و گاه عملیات بانکی و خلق پول از هیچ را تبیین نموده‌اند؛ گاه ادله جواز یا عدم جواز آن را با نگاهی غایت‌محور و کل‌گرایانه کاویده‌اند و گاه از منظر فقه به داوری نسبت به آن پرداخته‌اند. در ادامه، به چند نمونه از مطالعات در این باره اشاره می‌شود.

به جز پیشگامانی مانند شهید صدر رحمته‌الله و در مطالعاتی که بعد از آنها شکل گرفت، یکی از نخستین آثار در این باره، کتاب «پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه‌داری» نوشته استاد ارجمند جناب آقای دکتر ایرج توتونچیان است. به نظر می‌رسد که بعد از این کتاب، تقریباً اثر قابل‌اعتنایی که با تغییر زمین بازی، راه دیگری طی کرده باشد، تألیف نشده است. با وجود این، برخی اقتصاددانان درباره موضوع یادشده مقاله‌ها و کتاب‌های بسیار مفیدی نگاشته‌اند که از جمله آنها می‌توان به کتاب «معماران پول؛ روایتی نو از نقش بانک‌ها در خلق پول امروز به همراه تحلیلی جامع از تحولات پولی کشور» به قلم دکتر حسین درودیان و مقاله آقایان حسن سبحانی و حسین درودیان با عنوان «ارزیابی توجیه‌پذیری خلق پول به وسیله سیستم بانکی در نظام بانکداری اسلامی» و همچنین، مقاله دکتر اکبر کمیجانی و همکاران با عنوان «ماهیت بانک و فرایند خلق پول بانکی؛ نقد دیدگاه‌های رایج و دلالت‌ها» اشاره کرد. افزون‌بر این، می‌توان از مقالات «تحلیل نظری تأثیر خلق اعتبار بر بحران مالی»، «هزینه‌های خلق پول در نظام بانکداری متعارف و راهکار تأمین مالی اسلامی»، «الگوی خلق اعتبار در نظام بانکداری اسلامی متأثر از اندیشه شهید صدر رحمته‌الله» و «بررسی فقهی خلق پول به وسیله بانک‌های تجاری» نیز نام برد که در ایجاد و شکل‌دهی یک ادبیات علمی مناسب تأثیرگذار

بوده‌اند. البته، نمی‌توان از رساله دکتری سید مهدی حسینی دولت‌آبادی با عنوان «ترتیبات خلق پول از منظر اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی با تأکید بر نرخ ذخیره قانونی» به‌عنوان یکی از پیشگامان این مباحث چشم پوشید.

در متون خارجی نیز یکی از نخستین کارها را میرا و لاربانی^۱ (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیرات مالکیت بانکداری ذخیره جزئی: یک دیدگاه اسلامی» انجام داده‌اند. در این میان کینگ^۲ (۲۰۱۲) با مقاله «خلق پول از هیچ: تاریخ یک ایده» و ورنر^۳ (۲۰۱۴) با مقاله «آیا بانک‌ها می‌توانند به‌طور جداگانه اقدام به خلق پول کنند؟- تئوری‌ها و شواهد تجربی» چپستی و چگونگی خلق پول را به‌نحو شایسته‌ای تبیین کرده‌اند و کارهای تجربی خوبی نسبت به خود مفهوم و چگونگی خلق پول انجام داده‌اند. افزون‌بر موارد یادشده، وی‌ویان و اسپرمن^۴ (۲۰۱۶) در مقاله «بانک و خلق پول از هیچ» و همچنین، دیچ^۵ (۲۰۲۱) در مقاله خود با عنوان «خلق پول، بدهی و عدالت» به تحلیل و بررسی آثار بیرونی خلق پول نیز پرداخته‌اند.

باوجوداین، گستردگی و عمق دلایل مطرح شده در مطالعات یادشده نسبت به این تحقیق تفاوت اساسی دارد. در این تحقیق سعی شده است که افزون‌بر بررسی همه دلایل فقهی و اقتصادی پیرامون خلق پول، این پدیده به‌نحو دقیق‌تری در «نظام بانکداری مرکزی با ذخیره جزئی» و «خلق پول از هیچ» در معرض نقد و نظر قرار گیرد. در ضمن افزون‌بر نوآوری که در نتیجه نهایی بررسی فقهی خلق پول صورت گرفت، در بحث ماهیت سپرده‌های بانکی نیز یک نظر کاملاً ابتکاری و شخصی بیان شد. همچنین، در بررسی چگونگی خلق پول در مبحث پول درون‌زا، به تبیین جدیدی از نحوه خلق پول پرداخته شد و در قسمت موضوع‌شناسی نیز تقریباً آنچه گفته‌اند یا می‌توان بیان کرد، مورد نقد و نظر قرار داده شده است و به‌این دلیل، این تحقیق درباره تبیین اثرات خلق پول، پژوهش به‌نسبت جامع خواهد بود.

-
1. Meera & Larbani
  2. Mike King
  3. Werner
  4. Vivian & Spearman
  5. Dietsch

ذکر این نکته ضروری است که در نوشتار حاضر صرفاً به بررسی فقهی و اقتصادی ساختار بانکی موجود پرداخته شده و به دنبال ارائه طرح جایگزین نیست؛ زیرا ارائه طرح جایگزین نیازمند نوشتاری مفصل‌تر است؛^۱ البته باید دانست که در هر حال، بی‌نیاز از بررسی وضع موجود نیستیم. در واقع، هدف این کتاب آشنایی فقهی و اقتصادی پژوهشگران، طلاب و دانشجویان با وضعیت موجود نظام بانکی از جنبه خلق پول است تا در گام‌های بعدی ساختاری طراحی شود که در تمام جوانب، مبتنی بر آموزه‌های دین مبین اسلام باشد.

با وجود این، همان‌طور که از عنوان این نوشتار مشخص است، این کتاب به‌عنوان درآمدی بر مباحث خلق پول است؛ یعنی اگر بخواهیم مباحث پیرامون این موضوع را به‌نحو مبسوط بحث کنیم، نه تنها مباحث هر فصل، بلکه بعضی از زیرفصل‌ها را می‌توان در یک یا چند جلد کتاب مطرح کرد. در ضمن، در طرح مباحث اقتصادی پیش‌رو سعی شده است که از زبان و پیچیدگی‌های ریاضی، که معمولاً قالبی برای بیان مباحث اقتصادی است، پرهیز شود و این مباحث در قالب‌های توصیفی روشن، بیان شوند تا برای افراد ناآشنا با علم اقتصاد نیز قابل فهم و استفاده باشند.

با همین نگاه، پیش از آنکه در مورد روش و اهداف این تحقیق مطلبی بیان کنیم، شایسته است نخست، تصویری از چند مفهوم مهم و اساسی بیان شود؛ با این توضیح که در اینجا مفاهیم به‌اجمال بیان می‌شوند تا هر مفهوم در جای خود به‌تفصیل بررسی شود.

۱. پول (M1): پول هر چیزی است که در خرید کالاها و خدمات یا بازپرداخت دیون، به‌عنوان وسیله پرداخت یا واحد سنجش مورد پذیرش عموم قرار می‌گیرد. به‌عبارتی، به مجموع سکه و اسکناس رایج در دست مردم و سپرده‌های دیداری (جاری) در اصطلاح اقتصادی M1 یا پول گفته می‌شود.

۲. نقدینگی (M2): به مجموع پول (M1) و شبه پول (سپرده‌های غیردیداری یعنی سپرده‌های مدت‌دار و پس‌انداز) در اصطلاح اقتصادی M2 یا نقدینگی گفته می‌شود. بنابراین، نقدینگی از سکه و اسکناس رایج در دست مردم، سپرده‌های دیداری و سپرده‌های غیردیداری تشکیل شده است.

---

۱. با وجود این، در فصل دوم، به‌اجمال، بعضی از نظریات جایگزین نظام ذخیره جزئی مطرح شده‌اند.

۳. خلق پول: در یک تعریف ساده می‌توان گفت به عملیاتی که طی آن - از طریق فرایندی مانند وام‌دهی یا عملیات بازار باز - پول (M1) جدیدی وارد چرخه اقتصاد می‌شود، خلق پول گویند.

۴. بازار پول: بازار پول سیستمی از معاملات بسته شده در رابطه با نقدینگی نقدی یا دیگر دارایی‌های مالی کوتاه‌مدت است که معمولاً شامل تعهدات مالی کوتاه‌مدت (حداکثر یک سال) است، که در آن، هدف معاملات معمولاً تضمین تأمین مالی برای عملیات جاری، کسب سود کوتاه‌مدت یا مدیریت ریسک‌های مالی در کوتاه‌مدت است.

۵. پایه پولی: به پول منتشرشده توسط بانک مرکزی، پایه پولی یا پول پر قدرت گفته می‌شود و به مجموع سکه و اسکناس در دست مردم و ذخایر بانک‌ها نزد بانک مرکزی نیز منابع پایه پولی می‌گویند.

۶. سرعت پول: سرعت پول، میانگین تعداد دفعاتی است که هر واحد پول، در یک مدت معین (معمولاً در یک سال) برای خرید کل کالاها و خدمات تولیدشده در اقتصاد هزینه می‌شود.

با عنایت به این مباحث، این تحقیق در موضوع‌شناسی و مباحث اقتصادی با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی به تحلیل و توصیف موضوع و تشریح آثار کلان و غایات آن می‌پردازد و با بهره‌گیری از روش اجتهادی فقهی مرسوم در حوزه‌های علمیه و با استفاده از ادله شرعی، حکم موضوع را بررسی می‌کند. بر اهل تحقیق پوشیده نیست که روش استنباط فقهی، که در اصول فقه مورد کنکاش واقع می‌شود، روشی اجتهادی است که در آن فقیه به دنبال فهم احکام فردی و اجتماعی شرع مقدس اسلام است. در این روش، چگونگی استفاده از منابع چهارگانه (قرآن، سنت، عقل و اجماع) برای رسیدن به حکم شرعی تبیین می‌شود؛ یعنی ابتدا سعی می‌شود که با نگاهی کاملاً واقع‌بینانه و ناظر به واقعیت خارجی، موضوع‌شناسی دقیقی صورت بگیرد. در مرحله بعد، آیات و روایات مرتبط استخراج می‌شوند تا در گام بعدی به بررسی دلالتی و سندی آنها پرداخته شود. عقل نیز به‌عنوان یکی از ابزارهای فهم آیات و روایات و همچنین، به‌عنوان منبع در این فرآیند دخالت داده می‌شود تا در نهایت، فقیه به حکم شرعی و مراد شارع برسد. از آنچه تا اینجا گفته شد می‌توان دریافت که این تحقیق به دنبال پاسخ به سؤالات زیر است:

- سازوکار خلق پول توسط بانک مرکزی چگونه است؟
- سازوکار خلق پول توسط بانک‌های تجاری چگونه است؟
- آثار اقتصادی انواع خلق پول چیست؟
- حیطه اختیارات دولت در تصرف در اموال و دارایی‌های مردم از طریق خلق پول به چه میزان است؟

- حکم فقهی خلق پول و اعتبار توسط بانک مرکزی چیست؟

- حکم فقهی خلق پول و اعتبار توسط بانک‌های تجاری در نظام ذخیره جزئی چیست؟

پاسخ به این پرسش‌ها نیازمند آن است که نخست، شناخت نسبتاً جامعی از پول و مصادیق آن به دست آورد و این امر مهم در فصل اول پیگیری خواهد شد. در این فصل، پس از بیان تاریخچه مختصری از پول، به تعریف پول و سپس انواع پول مدرن پرداخته می‌شود. در پایان فصل، چند مفهوم مرتبط با پول نیز بررسی می‌شود تا مباحث موردنیاز درباره پول تکمیل شده باشد.

در فصل دوم، که در جهت آشنایی اجمالی با نظام‌های پولی نگارش شده است، به نحو اجمالی و مختصر ساختارهای پولی مبتنی بر نظام ذخیره جزئی، نظریه مکتب اتریش، طرح مکتب شیکاگو، نظریه پول مثبت، ساختار پولی مبتنی بر بلاک‌چین، جریان پول طلا، سیستم‌های بانکی مبتنی بر اعتبارات خرد و سرانجام جریان بانکداری اسلامی مطرح خواهند شد. در این میان نظام ذخیره جزئی به عنوان سازوکاری که در عمل در حال اجراست و هفت نظریه دیگر به عنوان طرح جایگزین بیان خواهند شد.

در فصل سوم که به منظور شناخت موضوع این تحقیق یعنی خلق پول طرح‌ریزی شده است، تلاش می‌شود تا نخست، مفهوم روشنی از خلق پول ارائه شود و سپس، به بررسی انواع خلق پول، عوامل مؤثر بر خلق پول و اثرات خلق پول بر ثبات اقتصادی، عدالت اقتصادی، اخلاق، حقوق و وظایف دولت پرداخته شود تا آثار کلان موضوع به خوبی روشن شوند.

در فصل چهارم، پس از آنکه به اجمال مبانی فقهی مانند حرمت اکل مال بالباطل، لاضرر، عدالت، اتلاف، اقدام، ربا و غصب مطرح و ادله و دلالت‌های آنها طرح و بررسی شدند، دیدگاه‌های موجود بررسی می‌شوند. سپس، با طرح و نقض و ابرام ادله مخالفان و موافقان،

دلایل نظریه منتخب با رویکردی غایت‌محور و فقهی مطرح می‌شود و سرانجام، نتایج تحقیق و پیشنهاد‌های پژوهشی و سیاستی نیز بیان می‌شوند.

به حکم «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» جا دارد از تمامی کسانی که در تدوین این اثر نویسنده را یاری کردند، مراتب قدردانی خود را اعلام نمایم. از آنجاکه بن‌مایه اصلی این نوشتار، برگرفته از پایان‌نامه نگارنده در دانشگاه مفید قم است، از استادان راهنما و داور آقایان دکتر محمدرضا یوسفی شیخ‌رباط و دکتر مجید رضایی دوانی، که با نظرات گران‌سنگ خود بر غنای هرچه بیشتر آن افزودند، کمال قدردانی خود را اعلام می‌کنم. همچنین، از استادان بزرگوار آقایان دکتر علیرضا لشکری مدیر گروه اقتصاد و دکتر سید رضا حسینی معاون پژوهشی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه که با حمایت بی‌دریغ خود، موجبات نشر این اثر ناچیز را فراهم نمودند، نهایت سپاسگزاری را دارم. بی‌تردید، اگر راهنمایی و حمایت استادان بزرگوار نبود، چنین نتیجه‌ای حاصل نمی‌شد؛ چه از حیث محتوا و چه از جهت نشر.

و من الله التوفیق

سید روح‌الله مشیری

فصل اول

پول و مباحث مرتبط با آن

- مقدمه
- تاریخچه پول و خلق پول
- ماهیت پول
- انواع پول مدرن
- تبیین چند مفهوم مرتبط با پول
- جمع بندی

قال الامام علی علیه السلام: قَدْ اَعْتَبَرَ بِالْباقِي مَنْ اَعْتَبَرَ بِالْماضِي
غرر الحکم: ۶۶۷۳
کسی که از گذشته عبرت گرفت، برای آنچه باقی مانده
عبرت گرفته است.

۱-۱. مقدمه

در پدیده‌های اجتماعی، شناخت ریشه‌ها و مسیر تاریخی طی شده برای درک ماهیت آن پدیده کمک شایانی می‌کند. پول نیز به‌عنوان یک پدیده و محصول اجتماع از این قاعده مستثنا نیست. درک تاریخ تکامل پول می‌تواند دریچه‌ای برای فهم ماهیت پول باز کند و به ما کمک کند تا از زاویه دیگری نیز به پول و ماهیت آن بنگریم. شاید برای افرادی که با علم اقتصاد آشنا نیستند، مایه شگفتی باشد که بدانند اقتصاددانان درباره ماهیت یکی از اجزای بدیهی و پرکاربرد اقتصاد، اختلاف نظر داشته باشند. اینکه پول چیست و ماهیت آن از چه اجزایی تشکیل شده، گام مهم دیگری است که برای درک خلق پول باید دانست. در این گام، به اجمال و در حد نیاز این نوشتار، ماهیت پول از دو زاویه «ماهیت اقتصادی و نهادی پول» و «ماهیت حقوقی و قراردادی پول» مطالعه می‌شود. در مرحله بعد و با شناخت ماهیت پول، به دنبال فهم مصادیق پول به‌ویژه حساب‌های جاری هستیم. در این گام نیز ماهیت حساب‌های جاری از دو منظر «رابطه آنها با جامعه» و «رابطه بین مشتری و بانک» بررسی می‌شود تا به میزان موردنیاز، شناختی اجمالی از این حساب‌ها داشته باشیم. با اتمام این مرحله، به تبیین چند مفهوم مرتبط با پول (اعتبار بانکی، درون‌زایی پول و پول بدون پشتوانه) پرداخته و در پایان، نتایج به‌دست‌آمده در این فصل مرور می‌شود.

۱-۲. تاریخچه پول و خلق پول

سؤالی که ابتدای امر موجه به نظر می‌رسد این است که باوجود روشن بودن مصادیق پول در جامعه، چرا باید وقت خود را برای مطالعه و تحقیق در مورد ریشه و تاریخ آن صرف کرد؟ شاید مهم‌ترین دلیل این باشد که چون پول ذاتاً یک پدیده اجتماعی و نهادی است، نمی‌توان آن را بدون ارجاع به ریشه‌های اجتماعی و بافت نهادی آن درک کرد. دلیل دومی که می‌توان برای تفکر و مطالعه تاریخ پول بیان کرد آن است که با این مطالعات، ماهیت تکاملی پول آشکار

می‌شود. پول و سیستم پولی همیشه در معرض فشارهای تکاملی، رقابتی و پویایی شومپیتری قرار داشته که مداخلات دولتی نیز یکی از عوامل تأثیرگذار بر این ساختار اجتماعی بوده است.^۱ دلیل سوم را می‌توان نشان دادن نقش نهادهای حاکمیتی در ایجاد یک واحد شمارش استاندارد دانست که در مرحله بعد به‌عنوان یک وسیله مبادله تعمیم می‌یابد.^۲

پیش از شروع بحث بهتر است این نکته را در نظر گرفت که هنگام بیان داستان شکل‌گیری و تکامل پول، باید از چند دام اجتناب کرد: نخستین دام، تصور انطباق با جوامع امروزی است. معمولاً این خطر زمانی وجود دارد که جامعه مورد مطالعه، از لحاظ ساختار اجتماعی و نهادی، کاملاً متفاوت از جوامع مدرن کنونی باشد. مشکل دوم، این است که نباید تحلیل را بر روی ابزارهای بدهی خاص (مانند سکه) متمرکز کرد. تمرکز بر روی سکه‌ها نه تنها مطالعه را به یک نوع ابزار بدهی محدود می‌کند، بلکه از ارائه دقیق واحدهای شمارش نیز جلوگیری خواهد کرد و در واقع، می‌تواند در مورد ماهیت پول، بسیار گمراه‌کننده باشد. نکته سوم اینکه ماهیت پول را نمی‌توان به کارکردهای ساده‌ای چون وسیله مبادله یا وسیله پرداخت تقلیل داد. استفاده از یک شیء فیزیکی برای معاملات اقتصادی لزوماً آن را به‌عنوان پول قرار نمی‌دهد و ممکن است پرداخت پولی با پرداخت غیرپولی اشتباه گرفته شود. و سرانجام، چهارمین دام این است که وجود استفاده از پول در جوامع گذشته به معنای این نیست که اقتصاد آن جوامع، یک اقتصاد پولی (اقتصادی که در آن انباشت پول موتور محرکه تصمیمات اقتصادی است) باشد؛ زیرا پولی شدن اقتصاد، یک پدیده مدرن است که با توجه به ساختارهای نهادی جوامع مدرن به وجود آمده است.^۳

افزون بر این، هرچند تاریخ پول و خلق پول را می‌توان در بستر زمان و سیر حرکت تاریخی آن بررسی نمود، ولی به نظر می‌رسد چنین روشی برای هدف این نوشتار، مفید نباشد؛ زیرا اولاً، چرخه‌های شکل‌گیری پول در کشورهای مختلف مسیر متفاوتی را طی کرده و در مجموع، این

-
1. Palley, The evolution of money debate: functionalism versus Chartalism, Schumpeterian dynamics, Gresham's fallacy, and how history constrains public finance, p. 6-7.
  2. Tcherneva, The nature, origins, and role of money: Broad and specific propositions and their implications for policy, p. 5.
  3. Tymoigne and Wray. Money: an alternative story, p. 4.

چرخه‌ها یک سیر خطی ندارند؛ یعنی هر کشور، مسیر متفاوتی نسبت به دیگر کشورها طی کرده است و بررسی سیر زمانی چرخه شکل‌گیری پول در آن کشورها مستلزم رفت و برگشت‌های زیادی است که در بحث ما فایده چندانی ندارد.

ثانیاً، حتی در یک کشور نیز مسیر، به نحو خطی نبوده و فراز و فرودهای زیادی داشته است. مثلاً، چنان‌که توضیح آن در ادامه خواهد آمد، پس از ایجاد صرافی‌های خصوصی در انگلستان، صرافی‌های دولتی ایجاد شد. سپس به علت مشکلاتی که به وجود آمده بود دوباره ایجاد پول در اختیار بخش خصوصی قرار گرفت و سرانجام، مسیری طی شد که در طی آن، باز هم قدرت ایجاد پول به دولت واگذار شد.^۱ حرکت در این مسیر سینوسی برای بحثی که اکنون در حال پیگیری آن هستیم، مفید نیست و از این رو ترجیح می‌دهیم که به جای سیر زمانی، جریان خلق پول را به صورت تکاملی بررسی کنیم که گاه بر سیر زمانی هم منطبق می‌شود.

نکته‌ای که در اینجا باید در نظر گرفت این است که تاریخ خلق پول و تاریخ تکامل بانکداری چنان به هم مرتبط و درهم آمیخته‌اند که جداسازی آنها نه تنها به کج فهمی تاریخ منجر می‌شود، بلکه گاه، جداسازی تاریخ پول و بانکداری ممکن نیست. بنا به گفته فیلیپس (۲۰۱۵) بانک‌ها به دو هدف اصلی خدمت می‌کنند: وسیله‌ای برای پرداخت (پول) و فراهم آوردن توسعه سرمایه اقتصاد (اعتبار). در واقع، اتحاد این کارکردها در بانک‌ها تا حد زیادی یک پدیده تاریخی است و سوء تفاهم در مورد تعاریف و نقش‌های مربوط به پول و اعتبار، سردرگمی زیادی در تاریخ قانون‌گذاری اصلاحات پولی در ایالات متحده ایجاد کرده است.^۲ به همین علت به مقتضای نیاز به طور ممزوج و درهم آمیخته، هر دو بررسی می‌شوند.

اکنون بحث در هفت قسمت معاملات پایاپای، پول کالایی، پول فلزی، پول کاغذی با پشتوانه ۱۰۰ درصدی، پول کاغذی با پشتوانه جزئی، پول بدون پشتوانه و تاریخ خلق پول در ایران پی گرفته می‌شود.

1. Davies, History of money, p. 240.

2. Phillips, The Chicago Plan New Deal Banking Reform, p. 5.